
SEMINAR ZA ETNOBOTANIKO V SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM MUZEJU

Vlasta Mlakar in Barbara Sosič

285

Seminar za etnobotaniko je izobraževalni projekt Slovenskega etnografskega muzeja, ki predstavlja tradicionalna znanja in sodobne rabe rastlin, kot se kažejo v načinih življenja in kulturi Slovencev. Medtem ko je v tujini etnobotanika samostojna interdisciplinarna veda, je pri nas posebna panoga etnologije, ki preučuje kompleksne odnose med ljudmi in rastlinami ter vsestranske načine uporabe rastlin za človeka in skupnost. Ugotavlja izročila tradicionalnega znanja in verovanja o rastlinstvu in njegovo spreminjanje v sodobnosti, poleg tega pa današnji raziskovalci postavljajo stara znanja v nove kontekste – ekologija in agrarni sistemi, biotska raznovrstnost in zdravje iz narave, trajnostni razvoj in prihodnost človeštva.

Barbara Sosič se kot kustosinja za gospodarske načine, kar pomeni raziskovanje in interpretacijo tradicije in njenega nadaljevanja v sodobni čas iz področij nabiralništva, lova, ribolova, poljedelstva, živinoreje, čebelarstva in gozdarstva, trudi doprinesati k ohranjanju ali ponovnemu spoznavanju tudi kulturne dediščine rabe rastlin. Ta je živela in še živi, pogosto spremenjena in oplemenitena z novimi znanji, sobiva ob uradnih strokah, kot sta medicina in farmacija, ki jo načeloma, kolikor jo prepoznavata kot učinkovito, odobravata in uporabljata kot podporne ali dodatne načine zdravljenja ali prehrane. Gre za zelo obsežno področje, zato se je pri izvedbi seminarja povezala z zunanjo sodelavko Vlasto Mlakar, ki je najboljša poznavalka tega področja pri nas.

Vlasta Mlakar je etnologinja in kulturna antropologinja, samostojna raziskovalka in publicistka, ki že več kot dvajset let obravnava bogato kulturno izročilo dediščine rastlinskega sveta v slovenskem prostoru. Njeno obsežno in v mnogočem pionirsko raziskovalno delo na področju etnobotanike je postalo prepoznavno najprej z gesli na temo ljudskega znanja o rastlinskem svetu v *Slovenskem etnološkem leksikonu* (2004), nadaljevalo pa v monografiji *Rastlina je sveta, od korenin do cveta – tradicionalno znanje o rastlinskem svetu na Slovenskem* (2015), ki je naše prvo sistematično delo na tem področju.

Ob uporabi rastlin v tradicionalnih načinih zdravljenja in prehranjevanja, ki k nam prihajajo iz drugih delov sveta, je pomembno najprej poznavanje lastnega izročila. Vloga muzejev v današnjem času je v povezovanju preteklosti s sedanostjo, in prav zato Vlasta Mlakar in Barbara Sosič od leta 2017 organizirata lepo obiskan seminar za

etnobotaniko, kjer se, skupaj s predavatelji iz najrazličnejših področij, trudita seznanjati javnost o naravni in kulturni dediščini rastlinstva srednjeevropskega in sredozemskega kulturnega prostora, kamor sodi tudi slovenski etnični prostor. To jima daje veliko veselja in zadovoljstva, saj pomeni pomemben, četudi majhen, doprinos k temu, da se ljudsko izročilo in znanje o uporabi rastlin ter odnos do rastlinskega sveta in narave nasploh ne pozabi in obenem ustrezno vrednoti. Je namreč važen element v prepletu gospodarjenja in odgovornega ravnanja z naravnimi viri in kot tako zavedno ali nezavedno vpliva na naš kulturni ustroj in identiteto. Etnobotanika je kot nesovna kulturna dediščina imela na Slovenskem v preteklosti nedvomno zelo pomembno vlogo, prenos teh znanj pa je pomemben tudi danes. Ob tem imamo tudi nalogo, da ustrezen odnos do etnobotaničnega izročila, znanja in praks prenesemo tudi na zanamce.

286

Prvi seminar z naslovom *Tradicionalna medicina in zeliščarstvo* (17. do 19. februar 2017) je imel namen spodbuditi zanimanje za etnobotaniko, to pri nas še neuveljavljeno znanstveno disciplino. Z interdisciplinarno zasedbo strokovnjakov sta snovalki poskušali približati zanimanje za etnobotaniko širši strokovni in laični javnosti ter tako spodbuditi nova raziskavanja, dejavnosti, projekte in strokovna sodelovanja, ki so usmerjana v zbiranje, raziskovanje, predstavljanje, predvsem pa razumevanje in ohranitev tradicionalnega znanja o rastlinstvu za sodobni čas.

Slovenski etnografski muzej je širši javnosti ponudil predavanja s področij farmacije, botanike, etnologije in kulturne antropologije, pa tudi zeliščarstva, na katerem so priznani strokovnjaki z raznovrstnimi predavanji in primeri iz

Rachel Budde, predavanje z naslovom *Ljudska medicina v ameriški etnobotanični literaturi in praksi* (foto: Dokumentacija SEM, 2017)

prakse delili svoja znanja o rastlinah v zdravilne namene, predstavili vlogo rastlin v tradicionalni (ljudski) medicini od najstarejših časov do danes in ugotavljali, kakšni so predpisi v slovenski zakonodaji za formalno umestitev in uveljavitev tradicionalne zeliščne medicine v Sloveniji.

Poslušali smo naslednja predavanja: *Rastline v ljudski medicini in etnobotaničnem izročilu na Slovenskem* (Vlasta Mlakar), *Farmaceutsko-medicinska zbirka Bohuslava Lavičke in njena kulturno-zgodovinska vrednost* (Davor Poljanšek), *Zdravilne rastline in ljubljanska tržnica skozi čas* (Terezija Nikolčič), *Stare herbarijske zbirke in poimenovanja zdravilnih rastlin na Slovenskem* (Nada Praprotnik), *Tradicionalna znanja kot nova paradigma razvoja* (Anton Komat), *Slovenske zdravilne rastline med ljudsko in uradno medicino* (Samo Kreft), *Rokopisne padarske bukve z nekdanjega Loškega gospostva* (Tone Košir), *Moje zdravilne rastline in pomoč iz domače lekarne* (Jožica Bajc Pivec), *Etnobotanično izročilo in varstvo kulturne dediščine – primeri dobre prakse* (Mojca Ramovš), *Tradicionalna zeliščna medicina in zakonodaja v Sloveniji* (Katarina Oblak). Sledilo je predavanje Rachel Budde iz etnobotanične ustanove Botanical Dimensions iz Kalifornije na temo *Ljudska medicina v ameriški etnobotanični literaturi in praksi*, na koncu pa je sledila *Predstavitev zeliščarske zgodbe z Jezerskega* (Matej Tonejec). S tem je seminar ponudil širši in globlji vpogled v izjemno raznovrstno znanje o zdravilnih rastlinah in zdravljenju z njimi nekoč in danes ter razkrival povezovanja starih znanj o rastlinstvu s sodobnimi znanstvenimi dognanji. Udeleženci so si pridobili védenje iz ljudskega zdravilstva na Slovenskem, si pomnožili znanje o zdravilnih rastlinah in njihovi uporabnosti v svojem vsakdanu in si tako lahko pomagali k boljšemu zdravju iz domače lekarne.

Drugi seminar je imel naslov *Kulturne rastline so dediščina človeštva* (17. in 18. februar 2018). Z interdisciplinarno sestavo predavateljev so slušatelji seminarja dobili širši in globlji vpogled v izjemno raznovrstno znanje o kulturnih rastlinah, njihovo vlogo v tradicionalni kulturi in spreminjanje v sodobnem času.

Najpomembnejše področje človekove rabe rastlin je prehrana. Od prvih gojenih rastlin, ki jih je človeštvo uporabljalo za prehrano, do sodobnih sort užitnih kulturnih rastlin so pretekla tisočletja. Kulturne rastline, ki so jih ljudje v svoji dolgi zgodovini vzgojili iz prvotnih divjih oblik, so danes osvojile svet in so nepogrešljive za prehrano človeštva. Skupaj s kulturnimi rastlinami se je širilo tudi znanje o njihovi pridelavi in spoznanja o njihovi uporabi, kar je vplivalo na kulturo in način življenja naših prednikov. Tradicionalna poljedelska opravila so bila v najstarejših časih povezana z ljudskim verovanjem in praznovanjem, iz česar so se razvile tudi najrazličnejše šege in navade, ki kažejo na duhovno obzorje naših prednikov in na način življenja v tesni soodvisnosti z naravo. Nekoč so rastline gojili v okviru tradicionalne vrtno ali poljedelske pridelave za prehranske in zdravilne namene, danes pa prevladujejo sodobni, zlasti monokulturni nasadi kulturnih rastlin za prehrano in predelavo v industriji.

Teme predavanj so bile: *Kulturne rastline v etnobotaničnem izročilu na Slovenskem* (Vlasta Mlakar), *Naša najpomembnejša žita – stare in sodobne rabe* (Darja Kocjan Ačko), *Riček ali toter – nekoč in danes* (Janko Rode), *Ekološko*

Predavateljici iz Zavoda Rožlin iz Šentruperta na Dolenjskem pripovedujeta o pomenu kulturnih rastlin kot kulinaricični dediščini (foto: Dokumentacija SEM, 2018)

vrtnarjenje in hrana iz lokalnih surovin (Tina Ternjak), *Vsestranska uporaba industrijske konoplje in predstavitev zadruge Konopko* (Meta Medved), *Lanarstvo na Notranjskem – mladi čuvarji izročila* (Ljoba Jenče), *Kulturne rastline kot del kulinaricične dediščine* (Mojca Ramovš, Liljana Jantol Weber), sledilo je predavanje *Mnogovrstnost kulturnih rastlin in semenska banka mreže Arche Noah iz Avstrije*, ki ga je pripravila botaničarka Michaela Arndorfer, odgovorna za banko semen s posebnih poudarkom na Srednji Evropi in bližnjih regijah vključno z vpisovanjem redkih in ogroženih kulturnih rastlin, nato pa še predavanji *Kulturne rastline v zapuščini Istre – etnobotanični park Pod Vardo zabavsko* (Leda Dobrinja) in *Kulturne rastline v očeh biološko-dinamičnega kmetovanja* (Meta Vrhunc).

Seminar je imel namen osvetliti tradicionalna znanja in duhovna izročila o kulturnih rastlinah ter njihovo spreminjanje v sodobnosti, pri čemer je človeštvo postavljeno pred nove izzive – podnebne spremembe, zdravje iz narave, trajnostno kmetijstvo, samooskrba, preživetje! Stare kulturne rastline pa so navsezadnje izredno pomembne za ohranjanje genske in biotske raznolikosti Slovenije, s tem pa tudi krajine – naravne in kulturne dediščine, ki je povezana z gojenjem kulturnih rastlin.

Tretji seminar z naslovom *Gozdovi in ljudje – dediščina za prihodnost* (16. in 17. marec 2019) je zajel področje gozdov in njihove vrednosti za človeka. Skozi zgodovino se je vloga gozdov spreminjala, s tem pa tudi z njimi povezane vrednote. Slovenci se radi ponašamo z bujno zelenimi gozdovi in povemo, da poraščajo kar dobro polovico naše dežele. Ali pri tem tudi vemo, v kakšnem stanju so naši gozdovi? So zdravi ali bolni in ogroženi? Znamo z njimi pametno gospodariti in jih obenem varovati? V čem so vrednosti in vrednote naših gozdov?

Na ta vprašanja so različni strokovnjaki poskušali odgovoriti s predavanji: *Gozd in drevesa v etnobotaničnem izročilu na Slovenskem* (Vlasta Mlakar), *Drevesne vrste na Slovenskem – naravna in kulturna dediščina* (Robert Brus), *Med nebom in zemljo – drevesa v staroverskih čaščenjih* (Pavel Medvešček Klančar), *Pravi čas za posek lesa – stara in sodobna znanja* (Jurij Kunaj), *Les v tradicionalnih rabah in načinih življenja* (Barbara Sosič), *Agrarna raba gozdov v zgodnjem novem veku in vpliv na krajino* (Žiga Zwitter), *Obnovljivi gozdni viri in pomen predelave in rabe lesa za človeka in okolje* (Franc Pohleven), *Izjemna drevesa in mitska vez med preteklostjo in prihodnostjo* (Edo Kozorog), *Izobraževalna in turistična vloga gozdov za trajnostni razvoj* (Jože Prah), *Pahernikova ustanova kot zgled sonaravnega gospodarjenja z gozdovi* (Jurij Diaci).

Udeleženci seminarja so prisluhnili strokovnjakom s področja gozdarstva, lesarstva, geografije, zgodovine, arhitekture, etnologije in kulturne antropologije, namen seminarja pa je bil dvigniti zavedanje o kompleksnem pomenu gozdov za človeka in planet ter da sonaravno, torej trajnostno gospodarjenje z gozdovi lahko privede do tega, da bomo zdrave gozdove predali tudi svojim zanamcem.

Franc Pohleven z Biotehniške fakultete predava o obnovljivih gozdni virih in pomenu predelave in rabe lesa za človeka in okolje (foto: Dokumentacija SEM, 2019)

Gozd je v življenju naših prednikov prisoten v najrazličnejših oblikah gospodarskega, družbenega in duhovnega življenja. Iz tesne bivanjske povezanosti z gozdom in naravo so se razvile tudi družbene in obredne oblike v načinu življenja in kulturi Slovencev. Tradicionalno znanje in bogato bajeslovno izročilo o gozdu nam razkrivata, kakšno je bilo nekoč gmotno in duhovno sožitje človeka z naravo, iz katerega sta se stkali neprecenljiva modrost in bistrournost življenja. Gozd je že od pradavnine pomemben gospodarski prostor. Les je (bil) najpomembnejši gradbeni in surovinski material za ljudsko stavbarstvo, z gozdom in lesom je povezan razvoj številnih gospodarskih dejavnosti in domačih obrti, gospodarjenje z gozdom pa zajema tudi nabiralništvo, ki sega v same začetke človekovega obstoja. Drevesa človeku nudijo mnoge tuzemske koristi, najstarejše in z ljudskim verovanjem povezane pa so bajeslovne predstave o gozdu in drevesih.

Gozdovi so zapleten ekosistem, ki ima velik vpliv na lokalno in globalno okolje. Čeprav so se vloge gozda skozi čas spreminjale, pa vedno bolj postaja jasno – gozd je pomemben življenjski prostor in neprecenljiva bivanjska vrednota. Nemogoče je zgolj ekonomsko ovrednotiti estetsko vlogo gozda, njegove ekološke ali širše družbene in okoljske vloge, vključno s socialno, izobraževalno, vzgojno, raziskovalno in dediščinsko. Na Slovenskem je čezmerno izkoriščanje gozdov že v starejših zgodovinskih obdobjih prineslo tudi zgodnje izkušnje z negativnimi posledicami, ki se kažejo v opustošenju in ranljivosti naravnega gozdnega okolja, česar v tradicionalnem izkoriščanju gozdov, kot so ga poznali naši starodavni predniki, ni bilo opaziti. Največji odmik med tradicionalnim in sodobnim ravnanjem z gozdom pa je prav v pojmovanju gozda – če je bil gozd včasih živo bitje z lastnim življenjem, je zdaj le še surovinski vir.

Tako kot je bila na dosedanjih seminarjih zelo raznolika strokovna izbira predavateljev, je bila pestra tudi sestava slušateljev, ki so povezani z različnimi področji svojega zanimanja in delovanja, od zeliščarstva, ekološkega kmetovanja, turizma, lokalnega razvoja podeželja do šolstva in izobraževanja. Prihajajo iz vse Slovenije.

Glede na številčno udeležbo in naklonjene odzive slušateljev kaže, da se nam ni treba bati za prihodnost zanimanja za našo etnobotanično dediščino in kulturno zapuščino naših prednikov, ki se še danes razkriva v odnosu in ljubezni ljudi do zemlje, narave in seveda rastlin. Napočil je čas, da spremenimo svoj odnos do narave (za lastno zdravje in preživetje), pri čemer nam lahko pomagajo tudi znanja naših prednikov.

Zaradi resničnega zanimanja javnosti, predvsem pa zaradi bogatih vsebin, ima seminar za etnobotaniko z naslovom *Človek in rastlina* veliko možnosti, da postane stalni izobraževalni projekt Slovenskega etnografskega muzeja kot spremljevalni pedagoško-andragoški program k stalni razstavi *Med naravo in kulturo*.